

SOCIÁLNÍ DIFERENCIACE AKTIVNÍ SPORTOVNÍ PARTICIPACE V ČESKÉ REPUBLICE

ONDŘEJ ŠPAČEK

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Tento příspěvek vznikl za podpory projektu MŠMT "Sdílené hodnoty a normy chování jako překonávání negativních dopadů sociální diferenciaci v ČR", (e.č. 2D06014).

ABSTRAKT

Aktivní sportování jako součást volného času je sociálně diferencovanou aktivitou. Teoretické úvahy podpořené řadou empirických výzkumů upozorňují na vyšší míru sportovní participace vyšších vrstev. Příspěvek ukazuje na základě dat z let 1984, 1991 a 2007, že přes určitý nárůst celkové míry sportovní participace v České republice zde přetrvávají značné rozdíly mezi různými sociálními vrstvami. V podrobné analýze současné situace je posouzen význam horizontálních i vertikálních sociálních charakteristik pro sportování. Věk a pohlaví jsou podstatnými determinanty sportovní participace, stejně tak jako vzdělání respondenta i vzdělanostní prostředí rodiny, ze které pochází (vzdělání otce).

Klíčová slova: sport, volný čas, sociální diferenciaci, sociální nerovnosti

ÚVOD

Sportování a pohybové aktivity jsou z pohledu sociologie životního stylu jedním ze způsobů trávení volného času. Náplň volného času se přitom neukazuje pouze jako záležitost individuální volby, ale též jako výrazně sociálně podmíněná. Sportování je častěji součástí životního stylu u vyšších vrstev. Význam přitom mají jak ekonomické nerovnosti (množství disponibilního příjmu), tak kulturní odlišnosti lidí s různým postavením ve společnosti (Bourdieu, 1978; Collins, 2004). Výzkumy konzistentně ukazují, že vzdělanější lidé s lepším sociálním postavením častěji aktivně sportují než lidé z nižších vrstev (Scheerder, Vanreusel, Taks, Renson 2002; Scheerder, Vanreusel, Taks 2005; Skille 2005; Warde 2006). Protože aktivní zdravý životní styl může mít výrazný vliv na zdravotní stav člověka, tak i odlišnosti v trávení volného času mohou přispívat ke zdravotním nerovnostem různých vrstev společnosti.

Předcházející analýzy stručně poukázaly na existenci sociální diferenciaci jednotlivých sportů či pohybových aktivit v České republice (Špaček; 2007). V tomto příspěvku se budu zabývat aktivním sportováním jako celkem. Zaměřím se na sociální diferenciaci sportování v České republice, a to ze dvou perspektiv. Dynamický pohled vývoje sportovní participace v posledních desetiletích poukáže na obecné trendy předrevolučního i porevolučního období. Statický řez sociální strukturou české společnosti pak podrobně rozebere aspekty a podmíněnost sportovní participace v současnosti.

DATA A METODA

Pro analýzu byla použita data ze tří reprezentativních výběrových šetření dospělé populace České republiky. Jedná se o výzkumy Třídní a sociální struktura 1984 (N = 10 231), Transformace sociální struktury 1991 (N = 1 872) a ISSP 2007 Volný čas a sport (N = 1 222). První dva zmíněné výzkumy nejsou primárně zaměřeny na

sportování a pohybové aktivity, avšak v rámci bloků zabývajících se volným časem respondentů je možné nalézt otázky zjišťující míru jejich aktivního sportování.

Závisle proměnná *sportování* byla vytvořena jako dichotomie rozlišující pouze respondenty, kteří o sobě tvrdí, že alespoň někdy sportují a ty, kteří vůbec nesportují. Nezohledňuje tedy frekvenci, intenzitu či náročnost sportovních aktivit. Vzhledem k charakteru dat, která jsou k dispozici, byla tato proměnná zkonstruována pro výzkum z roku 2007 odlišným způsobem než pro druhé dva výzkumy.¹

Nezávisle proměnné *věk*, *pohlaví*, *vzdělání* a *vzdělání otce* byly použity ve standardní podobě. Obě proměnné popisující nejvyšší dosažené vzdělání byly rozděleny do kategorií „základní“, „vyučení“, „střední s maturitou“ a „vysokoškolské“. *Místo bydliště* popisuje populační velikost obce, ve které respondent bydlí (kategorie „velké město“, „malé město“ a „vesnice“).

VÝSLEDKY

Vývojové trendy aktivního sportování ukazují na stoupající popularitu a šíření aktivního sportu jako způsobu trávení volného času, byť je patrné, že se stále zachovávají podstatné rozdíly mezi různými skupinami obyvatelstva. Srovnání jednotlivých společenských vrstev aproximovaných pomocí nejvyššího dosaženého vzdělání respondentů ukazuje, že velmi výrazné rozdíly v kultuře volného času, kterou různě vzdělání lidé mají, se zmenšují pouze velmi pozvolna.

Sportovní participace všech čtyř sledovaných vzdělanostních skupin mezi lety 1984 a 1991 výrazně vzrostla. Výrazné rozdíly ve sportování jednotlivých vzdělanostních skupin však zůstaly zachovány. V roce 1984 aktivně sportovalo 47 % vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, ale pouze 5 % lidí se základním vzděláním. V roce 1991 celkový počet sportujících narostl, a to ve všech vzdělanostních skupinách. U lidí se základním vzděláním již nalezneme 15 % sportovně aktivních, ale mezi vysokoškolsky vzdělanými jich je už celých 76 %.

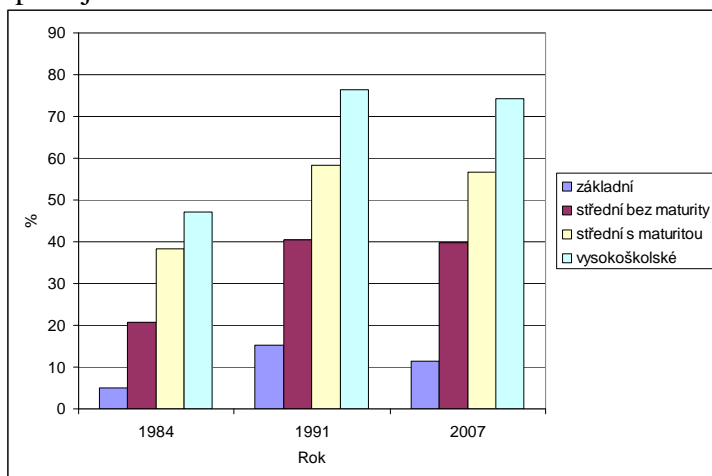
Dramatický nárůst sportovní aktivity, který je patrný mezi lety 1984 a 1991 již v porevolučních letech nepokračuje. Výrazně se ani nemění podoba rozdílů mezi vzdělanostními skupinami. V roce 2007 aktivně sportovalo 74 % vysokoškolsky vzdělaných, 57 % lidí se středním vzděláním ukončeným maturitou, 40 % lidí se středním vzděláním bez maturity a pouze 11 % z těch, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je základní.

Nejen profesionální sport, ale i rekreační sportování je ve velké míře mužskou doménou. Rozdíly mezi mírou sportovní participace mužů a žen se během prvního sledovaného období zmenšovaly, ve druhém se spíše zvětšily. Nárůst rozdílu však nebyl zvláště dramatický, můžeme ho přisoudit spíše různému způsobu měření v použitých výzkumech než zásadní změně v chování populace.

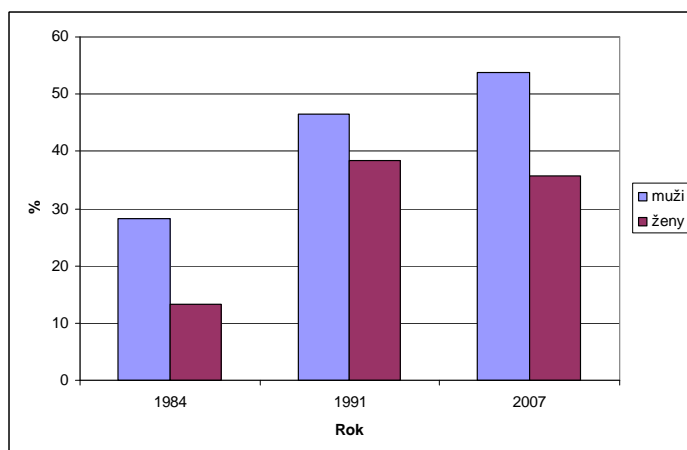
V roce 1984 sportovalo více jak dvakrát tolik mužů než žen (28 % oproti 13 %). Tento rozdíl se během nárůstu celkové sportovní participace snížil. V roce 1991 již sportovalo 47 % mužů a 38 % žen. Přestože průměrná míra sportovní participace se během dalšího sledovaného období příliš nezměnila, rozdíl mezi sportováním mužů a

¹ Ve výzkumech TSS1984 a TSS1991 byla proměnná *sportování* odvozena z odpovědi na otázku, jak často ve svém volném čase respondenti aktivně sportují. Rozlišení byli ti, kteří odpověděli, že alespoň někdy, od těch, kteří nesportují vůbec. Ve výzkumu ISSP2007 byla tato proměnná určena na základě odpovědi na otázku, které tři sporty či pohybové aktivity respondent nejčastěji provozuje. Po odstranění odpovědí, které ve velké části neznamenají aktivní sportování (chůze, trampování, apod.), byli ti, kteří uvedli, že provozují alespoň jeden sport považováni za aktivně sportující.

žen se zvětšil. Počet sportujících žen nepatrně poklesl na 36 %, zatímco počet sportujících mužů vzrostl na 54 %.

Obr. 1. Sportovní participace v letech 1984, 1991 a 2007 podle vzdělání (20 - 69 let)

Obr. 2. Sportovní participace v letech 1984, 1991 a 2007 podle pohlaví (20 - 69 let)

Za pomoci metody binární logistické regrese byl analyzován vztah mezi sportovní participací a jednotlivými nezávisle proměnnými. Sportování je ovlivněno jak horizontálními (věk, pohlaví), tak vertikálními (vzdělání) sociálními charakteristikami. Není překvapivé, že s rostoucím věkem respondentů klesá počet sportujících. Po každých pěti letech věku se počet aktivně sportujících sníží v průměru o čtvrtinu. Nejvýraznější propady v míře sportovní participace jsou po 25. a 50. roku života. Genderové rozdíly mezi sportováním mužů a žen potvrzují, že aktivní sport je nadále převážně mužskou doménou. U žen je míra sportovní participace více jak dvakrát nižší.

Přestože se obecně snižují rozdíly v životním stylu městského a venkovského obyvatelstva, v míře sportování zde odlišnosti jsou. Obyvatelé velkých a malých měst sportují až dvakrát častěji než obyvatelé malých sídel či vesnic.

Vzdělání se ukazuje jako nejpodstatnější determinant sportovní participace ze sledovaných proměnných. Význam přitom má jak vzdělání respondenta samotného, tak vzdělání jeho otce. Vysokoškolák má více jak 4,5krát vyšší šanci, že bude sportovat, než člověk, který dosáhl nejvýše základního vzdělání (za jinak stejných podmínek). Obdobně i ten, jehož otec dosáhl vysokoškolského, ale i středního, vzdělání, bude

sportovat s 3,5krát vyšší šancí než ten, kdo vyrůstal v rodině s otcem se základním vzděláním.

Celkově je regresní model schopen vysvětlit 40 % variance sportovního chování (Nagelkerkovo $R^2 = 0,400$), což je vzhledem k tématu úlohy poměrně vysoký podíl. Podrobnější analýza, která z prostorových důvodů není součástí tohoto příspěvku, ukázala, že vzdělání respondenta ovlivňuje sportování především v kombinaci s věkem. To znamená, že u vzdělanějších respondentů méně klesá sportovní participace s růstem věku.

	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>Exp(B)</i>
Konstanta	1,424	0,369	4,152
Věk	-0,055	0,005	0,947
Pohlaví (žena)	-0,817	0,149	0,442
Bydliště ^a			
malé město	-0,175	0,171	0,839
Vesnice	-0,690	0,190	0,502
Vzdělání ^b			
Vyučení	0,307	0,249	1,359
Maturita	0,851	0,257	2,342
vysokoškolské	1,506	0,338	4,510
Vzdělání otce ^b			
Vyučení	0,792	0,231	2,209
maturita	1,272	0,267	3,569
vysokoškolské	1,265	0,362	3,543

Všechny odhady parametrů jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,01, mimo indikátor „malé město“ u proměnné *bydliště* a indikátor „vyučení“ u proměnné *vzdělání*

a) referenční kategorie „velké město“

b) referenční kategorie „základní vzdělání“

Tab. 1. *Determinanty sportovní participace, 2007, 18 – 79 let (logistická regrese)*

DISKUZE

Analýza reprezentativních výběrových šetření přinesla několik podstatných zjištění ohledně sociální diferenciacie sportovních aktivit. Předně se ukazuje, že ještě v osmdesátých letech můžeme pozorovat obecný nárůst sportovní participace, který již začátkem devadesátých let dosáhl určitého vrcholu. V celém porevolučním období se míra sportování české populace příliš nezměnila. Zároveň se ale také nezměnil vzorec sociální diferenciacie sportování, který byl již přítomný v osmdesátých letech. Vzdělanější lidé daleko častěji sportují, rozdíl je přitom velmi markantní.

Podrobnější průřez současnou situací sportovní participace ukazuje na důležitost horizontálních i vertikálních sociálních charakteristik. Spojení aktivního sportu s mladšími lidmi není příliš překvapivé, stejně tak jako všeobecně známé výrazně disproporční zastoupení mužů a žen. Sport je ale také výrazně spojen se vzděláním, které můžeme chápat jako aproximaci kulturního kapitálu jedince. Důležitý je přitom jak aktuální status, kterého jedinec dosáhl (vzdělání respondenta), tak prostředí, ve kterém vyrůstal (vzdělání otce), které je možné v bourdieovském smyslu chápat jako součást jeho habitu. Obě složky výrazně ovlivňují to, nakolik lidé sportují.

Omezení dat způsobilo nemožnost zahrnout příjem, který má respondent k dispozici, do modelu. Bylo by tak možné ukázat, nakolik může být rozdíl ve sportovní participaci

způsoben ekonomickou nerovností a nakolik má kulturní kořeny. Při analýze nebyla zohledněna frekvence či intenzita sportovních aktivit.

ZÁVĚR

Data z výzkumů pokrývající více jak dvacetileté období ukazují, že přes nárůst sportovní participace zde existuje přetrvávající nerovnost v míře sportování různých sociálních skupin. Vzdělání jako aproximace kulturního kapitálu nebo jako celkového sociální postavení je klíčovou proměnnou, která ovlivňuje míru sportovní participace.

Aktivní sportování je výrazně častěji provozované vzdělanějšími vrstvami. Pokud je součástí státní politiky i podpora sportování, je vhodné se zaměřit především na nižší vrstvy, u kterých je míra sportovní participace nejnižší. Jak naznačuje pohled do minulosti, nemusí se jednat pouze o problém příjmových nerovností. I v příjmově relativně nivelizovaném socialistickém Československu osmdesátých let byly rozdíly mezi sportováním nejvzdělanějších a nejméně vzdělaných skupin obyvatelstva prakticky stejné jako dnes.

Ukazuje se, že aktivní sportování v dospělosti je také do určité míry výsledkem kulturního (vzdělanostního) prostředí rodiny původu. Lidé pocházející ze vzdělanějších rodin sportují více, bez ohledu na to, jakého vzdělání dosáhnou oni sami.

Vzhledem k pozitivnímu efektu pohybových aktivit na zdravotní stav jedince je třeba zdůraznit, že se zde nejedná o zanedbatelné odlišnosti v jemných nuancích životního stylu. Rozdíl v pohybové kultuře nižších a vyšších vrstev může mít výrazný vliv na jejich průměrnou naději dožití.

LITERATURA

- Bourdieu, P. (1978). Sport and Social Class. *Social Science Information*, 17, 6, 819-840.
- Collins, M. (2004). Sport, physical activity and social exclusion. *Journal of Sports Sciences*, 22, 727-740.
- Scheerder, J., Vanreusel, B., Taks, M. (2005). Stratification Patterns of Active Sport Involvement Among Adults: Social Change and Persistence. *International Review for the Sociology of Sport*, 40, 2, 139-162.
- Scheerder, J., Vanreusel, B., Taks, M., Renson, R. (2002). Social Sports Stratification in Flanders 1969-1999: Intergenerational Reproduction of Social Inequalities?. *International Review for the Sociology of Sport*, 37, 2, 219-245.
- Skille, E. A. (2005). Individuality or Cultural Reproduction?: Adolescents' Sport Participation in Norway: Alternative versus Conventional Sports. *International Review of Sociology of Sport*, 40, 3, 307-320.
- Špaček, O. (2007). Sport jako statusový symbol. Pp. 14-19 in Slepíčková, I., Flemr, L. (eds.) *Sborník ze semináře Aktuální otázky sociologie sportu*. Praha: UK FTVS.
- Warde, A. (2006). Cultural Capital and the Place of Sport. *Cultural Trends*, 15, 2/3, 107-122.

SOCIAL DIFFERENTIATION OF ACTIVE SPORT PARTICIPATION IN THE CZECH REPUBLIC

The active sport participation as the part of a leisure time is a social differentiated activity. Theoretical thoughts supported by empirical research draw attention to higher rate of sport participation of higher strata. This contribution shows that in spite of certain growth of the sport participation in the Czech Republic, persisting inequalities between sport participation of different strata exists (based on survey data from year 1984, 1991 and 2007). Focused analysis of the current situation examines an importance of horizontal and vertical social characteristics of the sport participation. Age and sex are significant determinants of the sport participation, as are also the educational level of respondent and even the educational level of the father. **Keywords:** sports, leisure time, social differentiation, social inequalities